

בפסק דין מן העת האחרונה של כב' השופטת א. בודהנה מבית המשפט לענייני משפחה בטבריה (תמ"ש 34019-05-10 א' נ א'; פסק דין מיום 24.9.12), ניכר שבית המשפט הולך כברת דרך נוספת לטובת הכרה במעמדו של בן ממשיך, שמינויו לא הושלם. ייחודו של פסק הדין גם בכך, שהוא אינו מאפשר להורים לחזור בהם מן המתנה, גם במקרה של סכסוך גירושין בין ההורים וגם כאשר אחד מן ההורים מורחק מן הנחלה ותובע את פירוק השיתוף בה.

כידוע, במצב הדברים הרגיל מתמנה הבן הממשיך בדרך של חתימת ההורים על התחייבות בלתי חוזרת, והדרך המקובלת היא חתימה על התחייבויות בנוסח הסוכנותי. לאחר שהמינוי מאושר ע"י מזכירות המושב, ובכפוף לעמידת הבן הממשיך בתנאי הרשויות, ניתן להשלים את הרישום אצל הסוכנות היהודית (מקום שמדובר בחוזה משולש) ובספרי מינהל מקרקעי ישראל.

בתי המשפט, לערכאותיהם השונות, התלבטו ומתלבטים רבות בשאלה מהו מעמדו של הבן הממשיך כאשר המינוי לא הושלם, והאם יכולים ההורים או יורשיהם לחזור בהם מן המינוי, במקרה כזה. בתי המשפט נטו לראות בהודעת ההורים לסוכנות ו/או למינהל משום התחייבות למתן מתנה, שבנסיבות מסוימות לא יוכלו עוד ההורים לחזור ממנה.

אלא שבמשפחת א', ממושב בצפון, איש לא פנה אל הסוכנות היהודית ומינהל מקרקעי ישראל בהודעה על המינוי. הפנייה היחידה נעשתה אל ועד המושב, ובפרוטוקול הועד משנת 2000 נרשם כי הבן ואשתו מתקבלים כבנים ממשכים למשק. ההורים חתמו על מסמך זה לאישור הסכמתם, אך כאמור – בפועל לא דווח המינוי לרשויות, ולא קודם בכל דרך שהיא עד התגלעות המחלוקת בין הצדדים, שנים רבות לאחר מכן. על אף האמור, הכיר בית המשפט בקיומה של המתנה ובחוסר האפשרות לחזור ממנה, כאשר הוא מצוין בין היתר "אף שלא נערך תצהיר מתנה בכל הנוגע לחיובים המלווים את הסכם המתנה שוכנעתי, כי נכרת הסכם בין הצדדים כאשר היחסים המשפטיים הוסדרו בחלקם הארי בעל פה".

העובדות עליהן התבסס בית המשפט כדי להגיע למסקנתו האמורה היו רבות ומגוונות. הבן עבד במשק ולמעשה ניהל אותו מאז שחרורו מן הצבא. כבר ב-1993 הועברו אל הבן השליטה הכלכלית במשק, לרבות תיק המע"מ, ורישום מכסת הייצור הועבר על שמו. הבן קיבל על עצמו את פרנסת ההורים, במיוחד לאחר שהאב חלה, ואף פרע בעצמו את חובות המשק למנהלה להסדרים. הבן התחתן, הוליד ילדים וביחד עם אשתו בנו את ביתם במשק, כאשר ההורים חותמים על מסמכי המשכנתא הנדרשת לשם כך. אחד המסמכים היה הסכם עם מינהל מקרקעי ישראל, שבו הצהירו ההורים כי הבית שייבנה יהיה לבן ממשיך. על יסוד כל אלה קבע ביהמ"ש, כי הבן ואשתו הסתמכו על הבטחות ההורים באופן שההורים לא יוכלו עוד לחזור בהם מן המתנה.

המקרה של משפחת א' הוא ייחודי וקשה. מן העדויות ומפסק הדין עלתה תמונה של בית שהיה נתון תמיד לאווירה של אלימות מצדו של האב, בעיקר כלפי האם (אך גם כלפי ילדיו). בשנת 2007 הורחק האב מביתו בעקבות אירוע אלימות קשה, שבעקבותיו גם הועמד לדין והורשע. מאז לא חזר עוד לנחלה, והוא תובע מן האשה, בבית הדין הרבני, גירושין. במסגרת תביעת הגירושין דרש את פירוק השיתוף בנחלה בדרך של מכירתה, תוך שהוא מתעלם למעשה מזכויות הבן הממשיך. אדרבא, האב טען כי "אין לו בן ממשיך", בהסתמך על היעדר הרישום במינהל ובסוכנות.

הבן ואשתו עתרו באמצעות עו"ד ניר ברזל (הח"מ) לבית המשפט למשפחה, אשר הכיר בזכויות הבן הממשיך ואשתו על אף היעדר הרישום תוך שהוא קובע כי "טענתו של (האב) כיום, בנסיבות כפי שתוארו, לפיהן לתובעים אין כל זכות בנחלה, מנוגדת להתנהגותו בכל השנים מיום

שחרורו של (הבן) מהשירות הצבאי. שינוי פתאומי בעמדה זו בשלב בו התובעים סמכו על ההתחייבות ובנו את חייהם בתחום הנחלה, הביאו ילדים לעולם, עבדו ותחזקו את ענפי המשק, אינה יכולה להתקבל". בהמשך לכך, הורה בית המשפט לסוכנות היהודית ולמינהל מקרקעי ישראל לרשום את הבן ואשתו כבנים ממשיכים בספריהם.

בפני ביהמ"ש עמדה הדילמה, כיצד להבטיח את קיומו של האב לעת זקנתו, ומשהורחק מן הנחלה. בהקשר זה, ראה בית המשפט את ההסכם לבן ממשיך כהסכם שמטיל על הילדים חיוב לתמוך בהוריהם. בהסכמת הבן הממשיך חויב הוא לתמוך באביו בקצבה חודשית עד 120 שנותיו. ביהמ"ש למשפחה לא סגר את הדלת בפני הטענות שמעלה האב במסגרת תביעתו לפירוק השיתוף, אך בעקבות פסק הדין, נראה כי פתרון מצוקתו של האב, עקב הרחקתו מנחלתו, לא יהיה בדרך של מימוש זכויותיו בנחלה, אלא בדרך של תמיכה חודשית שיקבל מן הבן הממשיך שמינה.

להתנהלות ההורים והבנים לאורך שנים יש אפוא משמעויות כבדות משקל, ובמקרים המתאימים יסיק בית המשפט כי מונה בן ממשיך, אף בלא שההורים חתמו על התחייבות בלתי חוזרת. תהיה לכך השלכה על עצם יכולתם של ההורים לממש את זכויותיהם במשק, אפילו במקרה של פירוד וגירושין. ייתכן שבנסיבות אחרות בית המשפט היה מגיע למסקנות שונות. כאמור, מדובר היה במקרה ייחודי של אב אלים אשר הורשע בפלילים, אך ראוי כי הורים ובנים במושבים יכירו את פסק הדין וילמדו את השלכותיו.